

ДЪРЖАВНО ОБЕЗЩЕТЯВАНЕ НА ПОСТРАДАЛИ ОТ ТРАФИК НА ХОРА ОТ ОТНЕТИ ОБЛАГИ ОТ ПРЕСТЪПНА ДЕЙНОСТ

Ива Пушкарова

Анализ на моделите за обезщетяване на пострадали от трафик на хора в България и още 20 държави от ЕС и препоръки в помощ на преценка за въвеждане в България на Фонд за обезщетение на пострадали, формиран от отнети облаги от престъпна дейност

ДЪРЖАВНО ОБЕЗЩЕТЯВАНЕ НА ПОСТРАДАЛИ ОТ ТРАФИК НА ХОРА ОТ ОТНЕТИ ОБЛАГИ ОТ ПРЕСТЪПНА ДЕЙНОСТ

(Анализ на моделите за обезщетяване на пострадали от трафик на хора в България и още 20 държави от ЕС и препоръки в помощ на преценка за въвеждане в България на Фонд за обезщетение на пострадали, формиран от отнети облаги от престъпна дейност)

© Автор: Ива Пушкарлова

© Издател: Фондация Дигнита

София, 2023 г.

СЪДЪРЖАНИЕ:

1. Въведение
2. Системи за обезщетяване на пострадали от ТХ
 - 2.1. Наднационални правни стандарти
 - 2.2. Чуждестранни модели
3. Действаща система за обезщетяване на пострадали от трафик на хора в България
 - 3.1. Достоинства и слабости
 - 3.2. Препоръки за подобрене на действащия в България модел
4. Приложение: Режи́ми за държавно обезщетение на пострадали от трафик на хора в 20 държави от ЕС

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ	
ВКС	Върховен касационен съд на
ЗПФКПП	Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпление
ЗПКОНПИ	Закон за противодействие на корупцията и отнемане на незаконно придобито имущество
КПКОНПИ	Комисия за противодействие на корупцията и отнемане на незаконно придобито имущество
МП	Министерство на правосъдието
НК	Наказателен кодекс на Република България
ТХ	Трафик на хора

Настоящата публикация се осъществява в рамките на проект за безвъзмездно финансиране за организационни и/или административни нужди с финансовата подкрепа на Български фонд за жените. Отговорността за съдържанието е единствено на авторите.

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Правото на пострадали от трафик на хора на обезщетение за претърпените вреди от престъплението е универсално признато както в рамките на общите права на пострадалите от престъпления, така и конкретно за тази категория жертви. Във връзка с неговото упражняване държавата има както задължение за активно съдействие, осигуряващо ефективност на основаните на иск срещу дееца механизми за обезщетение, така и задължение за осигуряване на достъп до алтернативни форми в случай на неефективност на тези механизми.

Освен инструмент за обезвреда, държавното обезщетение обслужва и множество разнородни публични цели в качеството си още и на инструмент на възстановително правосъдие, на превенция на ревиктимизацията и на рецидива и на обезсърчаване на извършителите, по отношение на които допълва наказанията и мерките за отнемане на облагите от престъплението.

Повишаването на ефективния достъп до обезщетение е предизвикателство за всички държави-членки на СЕ, поради което дългогодишна универсална препоръка на GRETA е въвеждането на специален фонд за обезщетение на пострадалите от трафик на хора, формиран от отнети от държавата облаги от престъпна дейност, включително от трафик и експлоатация на хора. Такава препоръка се отправя и към България. Идеята се подкрепя в професионалните среди на съдебната власт, която не оценява като удовлетворителен достъпът на пострадалите до справедливо и навременно обезщетение по съществуващите иски пътища, но законодателната власт, видно от отговорите на правителството на последния доклад на GRETA от юни 2023 г.¹, намира такова решение за неубедително.

Настоящото сравнително-оценъчно изследване на действащите модели на обезщетение на пострадали от трафик на хора в 20 държави-членки на ЕС и СЕ с фокус върху компонентите на държавното обезщетение и анализ на действащия в България модел си поставя за цел да подпомогне процеса на вземане на решение дали такъв фонд е необходим и полезен и как евентуално следва да бъде въведен, както и какви други мерки биха съдействали за подобряване на ефективността на системата за обезщетение. Като изхожда от нормативната рамка на системите за обезщетение, анализът се съсредоточава върху тяхното прилагане и преди всичко върху факторите и причините, пречатстващи ефективността им. На тази основа той достига до препоръки за подобряване на модела в България.

Анализът се основава на законодателството, доклади на GRETA и институциите на изследваните държави, официални статистически данни и данни от интервюта с прокурори, адвокати и експерти от изследваните държави.

¹ Report submitted by the authorities of Bulgaria on measures taken to comply with Committee of the Parties Recommendation CP/Rec(2021)01 on the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Third evaluation round, 10 June 2023.

2. СИСТЕМИ ЗА ОБЕЗЩЕТЯВАНЕ НА ПОСТРАДАЛИ ОТ ТРАФИК НА ХОРА

2.1. Наднационални правни стандарти

Правото на пострадалия от престъпление да получи обезщетение е признато на наднационално ниво, на което за неговото осигуряване са създадени задължителни минимални стандарти. С най-голяма тежест са чл. 15 Конвенцията за борба с ТХ на Съвета на Европа, чл. 16 от Директивата за жертвите на ЕС и чл. 6, ал. 6 от Протокола за ТХ към Конвенцията против транснационалната организирана престъпност на ООН.

ТАБЛИЦА 1 НАДНАЦИОНАЛЕН СТАНДАРТ	ОБЕЗЩЕТЕНИЕ ОТ ИЗВЪРШИТЕЛЯ (РЕСТИТУЦИЯ)	ОБЕЗЩЕТЕНИЕ ОТ ДЪРЖАВАТА (КОМПЕНСАЦИЯ)
ОРГАНИЗАЦИЯ НА ОБЕДИНЕНИТЕ НАЦИИ		
<p>Принципи 8-9, 12-13, Декларация за основните принципи на правосъдието по отношение на пострадали от престъпления и от злоупотреба с власт (Резолюция на ОС на ООН № 40/34 от 29.11.1985 г.) „Магна харта на жертвите“</p>	<p>8. Извършителите или трети страни, носещи отговорност за тяхното поведение следва, доколкото е подходящо, да възстановят справедливо пострадалите, техните семейства или зависими от тях лица. Това възстановяване включва връщане на имущество или плащания за причинената вреда или загуба, възстановяване на разноските, предизвикани в резултат на виктимизацията, предоставянето на сулуги и възстановяването на права.</p> <p>9. Правителствата следва да преразгледат своите практики, регламенти и закони с оглед предвиждане на възстановяването като допустима възможност при осъждане в наказателния процес, в допълнение към други наказателни мерки.</p>	<p>12. Когато не е изцяло възможно обезщетението да бъде получено от извършителя или друг източник, държавата следва да положи усилия да предостави финансова компенсация на:</p> <p>(а) пострадали, които са претърпели съществена телесна повреда или увреждане на физическото или душевното си здраве в резултат на тежко престъпление;</p> <p>(б) семейството на лица, които са починали или са били физически или душевно инвалидизирани в резултат на такава виктимизация, и най-вече зависимите от тях лица.</p> <p>13. Установяването, укрепването и разрастването на национални фондове за обезщетяване на пострадалите се насърчава. Където е подходящо, други фондове могат да бъдат установявани с такава цел, включително в случаите, в които държавата, на която пострадалият е гражданин, не е в състояние да го обезщети за претърпените вреди.</p>
<p>Основни принципи и насоки за правото на възстановяване и обезщетение на пострадали от тежки нарушения на международното право на правата на човека и на международното хуманитарно право</p>	<p>Възстановяването следва, когато е възможно, да възстанови пострадалия в първоначалното му положение отпреди извършването на тежкото нарушение на международното право на правата на човека или на международното хуманитарно право. То включва, когато е подходящо: възстановяване на свободата, на упражняването на правата на човека, на самоличността, на семейния живот и</p>	<p>Обезщетение следва да бъде предоставяне за всяка икономически оценима вреда, доколкото е подходящо и пропорционално на тежестта на нарушение и обстоятелствата по всеки случай, която е възникнала като последица от тежко нарушение на международното право на правата на човека или на международното хуманитарно право, като например:</p> <p>(а) телесна повреда или душевно увреждане;</p>

ДЪРЖАВНО ОБЕЗЩЕТЯВАНЕ НА ПОСТРАДАЛИ ОТ ТРАФИК НА ХОРА

ТАБЛИЦА 1 НАДНАЦИОНАЛЕН СТАНДАРТ	ОБЕЗЩЕТЕНИЕ ОТ ИЗВЪРШИТЕЛЯ (РЕСТИТУЦИЯ)	ОБЕЗЩЕТЕНИЕ ОТ ДЪРЖАВАТА (КОМПЕНСАЦИЯ)
(Резолюция на ОС на ООН №60/147 от 16.12.2005 г.)	гражданството, връщане на местото на обичайно пребиваване, възстановяване на работа и връщане на имущество	(б) пропуснати ползи, като работа, образование и социални помощи; (в) имотни вреди и загуба на доходи, вкл. загуба на потенциал за доходи; (г) неимуществени вреди; (д) разноски за правна и експертна помощ, здравни услуги и лекарства, психологични и социални услуги.
Международна конвенция за защита на правата на всички работници мигранти и на членовете на техните семейства (Резолюция на ОС на ООН № 45/158 от 18.12.1990 г.), чл. 22, ал. 6; чл. 68, ал. 2	Работниците мигранти имат право на обезщетение и в случаи на експулсиране. Експулсирането не препятства упражняването на които и да е от правата, които работникът мигрант е придобил в съответствие с правото на държавата по месторабота, вкл. правото на трудово възнаграждение и други плащания, дължими на работника. Преди и след отпътуване лицето трябва да разполага с разумна възможност да уреди всякакви искове във връзка с трудовото си възнаграждение или други дължими плащания, както и всякакви свои висящи задължения. Мерките за премахване на заетостта на недокументирани работници мигранти не засягат правото им на граждански искове срещу техните работодатели.	
Конвенция против транснационалната организирана престъпност, Палермо, 2000 г., чл. 25, ал. 2 и 3	25 (3) Всяка държава - страна по конвенцията, трябва съобразно с вътрешното си законодателство да даде възможност позициите и интересите на жертвите на престъпленията да бъдат изложени и разгледани в съответните етапи на наказателното производство срещу извършителите по начин, по който не се засягат права на защитата.	
Протокол за предотвратяване, възпиране и наказване на трафика на хора, особено жени и деца, допълващ Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност, (Протокол за ТХ), чл. 6, ал. 6	25 (2) Всяка държава - страна по конвенцията, следва да определи ред за присъждане на обезщетение и възстановяване на отнетото на жертвите на престъпления по тази конвенция. 6 (б) Държавите-страни по протокола, ще осигурят в рамките на своето законодателство мерки, които да предоставят на жертвите на трафика на хора възможността да получат компенсации за понесените щети	
ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ		
Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета от 15 март 2001 г. относно	9. Право на обезщетение в хода на наказателното производство	

ДЪРЖАВНО ОБЕЗЩЕТЯВАНЕ НА ПОСТРАДАЛИ ОТ ТРАФИК НА ХОРА

ТАБЛИЦА 1 НАДНАЦИОНАЛЕН СТАНДАРТ	ОБЕЗЩЕТЕНИЕ ОТ ИЗВЪРШИТЕЛЯ (РЕСТИТУЦИЯ)	ОБЕЗЩЕТЕНИЕ ОТ ДЪРЖАВАТА (КОМПЕНСАЦИЯ)
<p>правното положение на правното положение в наказателното производство на жертвите от престъпления, чл. 9</p> <p>Директива 2004/80/ЕО на Съвета от 29 април 2004 г. относно компенсацията на жертвите на престъпления, чл. 1-3, чл. 12</p> <p>Решение 2006/618/ЕО и</p>	<p>(1) Всяка държава-членка взема мерки жертвите на престъпления да имат право да се ползват от решение, постановено в разумен срок като част от наказателното производство, относно обезщетението, дължимо от извършителя, освен когато по някои дела националното право предвижда присъждането на обезщетени по друг начин.</p> <p>(2) Всяка държава-членка предприема подходящи мерки за насърчаване на извършителя да предостави достатъчно обезщетение на жертвите.</p> <p>(3) Освен когато по неотложни причини се окажат необходими за целите на наказателното производство, подлежащите на възстановяване обекти на вещни права, принадлежащи на жертвите, ако са били иззети в неговия ход, се връщат незабавно.</p> <p>12 (1) Разпоредбите за достъп до обезщетение в презграничните случаи, установени с настоящата директива, се прилагат въз основа на действащите в държавите-членки режими за обезщетение на жертвите на предумишлени тежки престъпления, извършени на тяхна територия.</p> <p>(2) Всички държави-членки гарантират, че техните национални разпоредби предвиждат режими за справедливо и подходящо обезщетение на жертвите на тежки предумишлени престъпления, извършени на тяхна територия.</p> <p><i>С тези решения ЕС ратифицира Протокола за ТХ</i></p>	<p>1. При тежко умишлено престъпление, което е извършено в държава-членка, различна от тази, в която ищецът пребивава, държавите-членки гарантират, че той ще има право да предяви своя иск пред орган или друга служба на съответната държава-членка.</p> <p>2. Обезщетението се изплаща от компетентния орган на държавата-членка, на чиято територия е било извършено престъплението.</p> <p>3. (2) Държавите-членки създават или определят една или повече инстанции или органи, наречани по-долу „органи, вземащи решение“, компетентни да се произнасят по исковете за обезщетение.</p> <p>(3) Държавите-членки полагат усилия да ограничат до минимум административните формалности при подаване на иск за обезщетение.</p>

ДЪРЖАВНО ОБЕЗЩЕТЯВАНЕ НА ПОСТРАДАЛИ ОТ ТРАФИК НА ХОРА

ТАБЛИЦА 1 НАДНАЦИОНАЛЕН СТАНДАРТ	ОБЕЗЩЕТЕНИЕ ОТ ИЗВЪРШИТЕЛЯ (РЕСТИТУЦИЯ)	ОБЕЗЩЕТЕНИЕ ОТ ДЪРЖАВАТА (КОМПЕНСАЦИЯ)
<p>Решение 2006/619/ЕО относно подписването на Протокола за ТХ</p> <p>Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него и за замяна на Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета, чл. 17</p> <p>Директива 2012/29/ЕС на Европейския Парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета (Директива за жертвите), чл. 16</p>	<p>17. Държавите-членки правят необходимото жертвите на трафик на хора да имат достъп до съществуващите режими за обезщетение на жертвите на насилствени умишлени престъпления</p> <p>16. Право на решение за обезщетение от извършителя на престъплението в хода на наказателното производство</p> <p>(1) Държавите членки гарантират, че в хода на наказателното производство жертвите имат право да получат решение за обезщетение от извършителя на престъплението в рамките на разумен срок, освен ако в националното право не се предвижда това решение да бъде постановено в друго производство.</p> <p>(2) Държавите членки поощряват мерките, с които извършителите на престъпление се насърчават да обезщят адекватно жертвите.</p> <p>Преамбюл, т. 49: Правото на решение относно получаването на обезщетение от извършителя на престъпление и съответната приложима процедура следва да се прилагат и за жертвите, пребиваващи в държава членка, различна от държавата членка, в която е извършено престъплението.</p>	
СЪВЕТ НА ЕВРОПА		
<p>Европейска конвенция за обезщетяване на пострадали от насилствени престъпления, 1983 г., чл.2, 3 и 8</p>		<p>2. (1). Когато компенсацията не може да се осигури изцяло от други източници, държавата трябва да даде своя принос в обезщетяването на:</p> <p>а) лица, които са претърпели тежки телесни вреди или увреждане на здравето като пряка последица от умишлено престъпно деяние, придружено с насилие;</p>

ДЪРЖАВНО ОБЕЗЩЕТЯВАНЕ НА ПОСТРАДАЛИ ОТ ТРАФИК НА ХОРА

ТАБЛИЦА 1 НАДНАЦИОНАЛЕН СТАНДАРТ	ОБЕЗЩЕТЕНИЕ ОТ ИЗВЪРШИТЕЛЯ (РЕСТИТУЦИЯ)	ОБЕЗЩЕТЕНИЕ ОТ ДЪРЖАВАТА (КОМПЕНСАЦИЯ)
<p>Конвенция за борба с трафика на хора, 2005 г., чл. 15, ал. 3 и 4</p>	<p>3. Всяка страна по конвенцията предвижда в националното си законодателство право на жертвите на обезщетение от извършителите на престъпления.</p>	<p>б) лица, които са били на издръжка на починалото в резултат на такова престъпление лице.</p> <p>(2). Предвиденото в предходната алинея обезщетяване се извършва дори ако извършителят не може да бъде преследван или наказан.</p> <p>3. Държавата, на чиято територия е извършено престъплението, изплаща компенсация на:</p> <p>а) гражданите на държавите-страни по настоящата конвенция;</p> <p>б) гражданите на всички държави членки на Съвета на Европа, които са с постоянно пребиваване в държавата, на чиято територия е извършено престъплението.</p> <p>8. (1) Компенсацията може да се намали по размер или да се прекрати поради поведението на пострадали или кандидата преди, по време или след престъплението или във връзка с причинената вреда или смърт.</p> <p>(2) Компенсацията може също да се намали по размер или откаже поради участие на пострадалия или кандидата в организирана престъпна група или организация, която извършва насилствени престъпления.</p> <p>(3) Компенсацията може също така да се намали по размер или откаже, в случай че пълна или частична компенсацията би противоречала на същността на правосъдието или на обществения ред.</p> <p>4. Всяка страна по конвенцията приема онези законодателни или други мерки, които са необходими, за да се гарантира обезщетение на жертвите в съответствие с условията, предвидени в националното ѝ законодателство, например чрез създаването на фонд за обезщетение на жертвите или мерки или програми, насочени към социално подпомагане и социална интеграция на жертвите, които могат да се финансират от активите, събрани в резултат на прилагането на мерките, предвидени в чл. 23².</p>

² Чл. 23, КБТХ, ал.1. Всяка страна по конвенцията приема необходимите законодателни и други мерки с оглед налагането на ефективни, съразмерни и възпиращи наказания за престъпленията, установени в съответствие с членове от 18 до 21. Тези наказания включват налагането на наказанието лишаване от свобода,

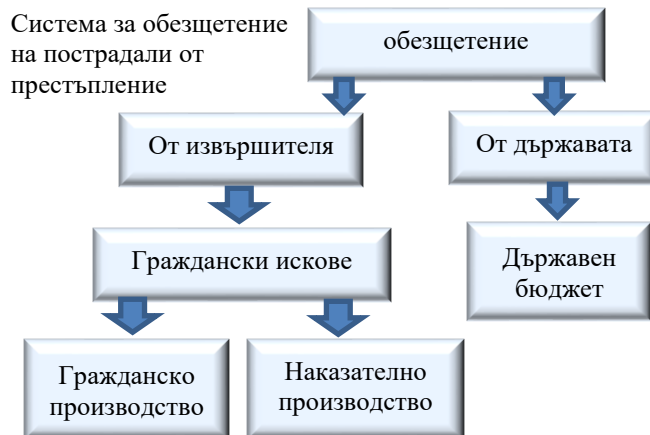
2.2. Чуждестранни модели

Националните системи за парично обезщетяване на пострадалите от ТХ за претърпените от тях вреди в резултат на трафика и експлоатацията в ЕС не се различават съществено помежду си както по общата си нормативна рамка, така и по общата си практическа ефективност³.

2.2.1. Приоритетът е на механизмите за обезщетяване вредите от извършителя, който следва да даде справедливо възстановяване на причинените увреждания и загуби, на възникналите във връзка с тях разноси, на достъпа до услуги и на засегнати права.

Задължението на държавата е да осигури нормативно и изпълнителски тези механизми и да ги поддържа достъпни, равни и ефективни. Тези механизми са съдебни, основани на деликтната отговорност на извършителя на престъплението и процедурно реализирани в искиви производства пред гражданския или наказателния съд.

Режимите за обезщетение за сметка на имуществото на деца чрез различни видове граждански и трудови искиве се критикуват като обезсърчителни поради своята сложност, бавност, ограничения в размера на обезщетението, висок риск от отхвърляне на претенцията, вкл. поради трудности в доказване на размера ѝ, висок риск от несъбираемост на вземането. Специфични за отделни държави са:

което може да послужи като основание за екстрадиция, за престъпленията, установени в съответствие с чл. 18, когато са извършени от физически лица.

Ал.2. Всяка страна по конвенцията гарантира, че юридическите лица, които носят отговорност в съответствие с чл. 22, подлежат на ефективни, пропорционални и възпиращи наказателни или ненаказателни санкции или мерки, включително парични санкции.

Ал.3. Всяка страна по конвенцията приема необходимите законодателни и други мерки, които да ѝ позволят да конфискува или по друг начин да отнема средствата за извършване и облагите от престъпленията, установени в съответствие с членове 18 и 20, буква а) от тази конвенция, или имущество, съответстващо по стойност на тези облаги.

Ал. 4. Всяка страна по конвенцията приема необходимите законодателни или други мерки, които да позволят временното или постоянно затваряне на всяко предприятие, което е било използвано за осъществяването на трафик на хора, без да се накърняват правата на добросъвестните трети страни, или временно или окончателно да забранят на извършителя на това престъпление да упражнява дейността, по повод на която е извършено престъплението.

³ Единственото по-съществено отклонение е въведено през юли 2019 г. в Гърция със заличаването на института на гражданския иск в наказателния процес. Наказателният съд е длъжен служебно да присъди на пострадалия облагите от извършеното срещу него престъпление, за които установи да се намират в пряка връзка с причинените му с престъплението вреди. Пострадалият има възможност да търси и по-голям размер на обезщетението в искиво производство пред гражданския съд.

- неефективно сътрудничество между прокурора и разследващите органи по събиране на доказателства за претърпените от пострадалите вреди и доказателствено обезпечаване на обезпечителни иски (Австрия, Белгия, Кипър);

- отсъствие на стандарти за доказване и обезщетяване на вреди в наказателното правосъдие, вкл. произволно определяне на размера, системен недостиг на вещи лица и драстично разминаване с обезщетенията, присъждани от гражданските съдилища на същите основания (Австрия, Белгия, Франция).

- почти пълна неефективност на гражданския иск в наказателния процес и откъсване на обезщетението за претърпените вреди от системата на наказателно правосъдие. Пострадалият в наказателния процес е сведен до свидетел (Кипър, Словения). В допълнение гражданските съдилища в Кипър развиват практика да отхвърлят иски при постановяване на оправдателна присъда независимо от основанието за оправдаване, а изискването за физическо участие в заседанията на гражданския съд обезсърчават подаване на иски от пострадали, живеещи в чужбина. В Словения основна пречка е комбинацията от пълна тежест на доказване, възложена върху пострадалия, и силно ограничен достъп до правна помощ;

- неефективен или непредвиден достъп до качествена правна помощ (Белгия, Кипър, Словения, Ирландия). В Дания правната помощ по граждански дела е извънредно ограничена, поради което властите не съобщават за случай, в който пострадал от ТХ да е търсил обезщетение по исков ред пред граждански съд;

- прекомерна продължителност на наказателните производства (Белгия);

Конкретно гражданските иски в наказателното производство често срещат и институционалната съпротива на съдилищата. В някои държави (Австрия, Словения) съдебната власт гледа на тези иски като на фактор за забавяне на процеса срещу извършителя, пораждащ самостоятелен клас негативни последици за държавата с оглед рискове от нарушения на правото на справедлив процес на обвиняемия и усложняване на права на свидетеля-пострадал, зависими от влизане на присъдата в сила.

Относително успешни са институти за ангажиране на деликтната отговорност на подсъдимия в наказателния процес, основани на служебно начало:

1. Иск на прокурора: в Испания основанието за обезщетяване на пострадали от престъпление от имуществото на извършителя е специален деликт по чл. 116 НПК, според който всяко наказателнооптговорно лице дължи обезщетение за вредите, които е причинило другиму чрез престъпление. Прокурорът служебно подава граждански иск от името на пострадалия ведно с внасянето на обвинителния акт в съда, освен ако пострадалият изрично не възрази (чл. 108 НК) и независимо дали е конституиран като частен обвинител. При наличие на достатъчно данни за извършено престъпление съдът може да задължи обвиняемия да внесе гаранция, с която да обезпечи бъдещото обезщетение на нанесените вреди. НПК предвижда още, че вредите, причинени на пострадалите, се обезщетяват с предимство пред изпълнението на имуществени наказания, отнемане на облагите от престъплението и други институти за конфискация на имуществото на виновния, като за изплащане на тези обезщетения могат да се ползват и вече отнети / конфискувани имущества на

длъжника. Освен това съществува възможност обезщетенията да се изплатят частично и преди влизане на присъдата в сила⁴.

Общо задължение да подготви и води иск от името на пострадалия има и прокурорът в Швеция (глава 22, чл. 2 НПК-Швеция).

Институт действа с ограничения е в Дания, България и Литва – иск на прокурора, подаван от името на пострадали, който поради специфична уязвимост не може да го подаде сам (съотв. чл. 991, ал. 2 НПК-Дания, чл. 51 НПК-България и чл. 116 НПК-Литва) – но със значително по-слаба ефективност поради своя изключителен характер (България, Литва) и свободата на преценка на прокурора (България, Дания).

2. Служебно обезпечаване на иска: В Литва разследващите органи в досъдебното производство, прокурорът и съдът са длъжни да вземат мерки да обезпечат изплащането на евентуален граждански иск, като установят имуществата на виновния или на лицата, които носят гражданска отговорност за действията му и да наложат съответните временни ограничения (чл. 116 НПК-Литва).

3. Служебно присъждане на обезщетение: В Ирландия съдът определя с присъдата и обезщетението, което подсъдимият да изплати на пострадалите редом с или вместо наказанието, за имуществени вреди и загуби, причинени лично на пострадалите (секция 6, Закон за наказателното правосъдие, 1993 г.). С оглед това прокурорът служебно събира доказателства за вида и размера на вредите и причинната им връзка с престъплението като част от предмета на доказване. Размерът на обезщетението се определя от съда, които съобразява и материалните възможности на длъжника. Този ред се ползва много рядко, макар причината пострадали от ТХ да не са получавали обезщетение да е в липсата на осъдителни присъди до 2021 г. По единственото наказателно производство, водено и завършило с осъждане през юни 2021 г., обаче, обезщетение не е платено, тъй като облагите от престъпната дейност са отнети в полза на държавата.

Институтът на служебното присъждане на обезщетение за установените с обвинението вреди е въведен и в Гърция през юли 2019 г., но все още липсва оценка на ефективността му.

4. Служебно събиране на вземането по уважен граждански иск в наказателния процес: В Нидерландия Централната съдебна агенция по приходите служебно събира уважените от съда обезщетения на пострадалите от длъжниците.

5. Предварително изплащане от държавата на уважения граждански иск срещу подсъдимия с изрична молба до първоинстанционния съд (чл. 373а НПК). Институтът действа в Австрия, но изискванията за допускане на изпълнението са твърде възискателни, поради което не е бил използван в производство за ТХ;

Системите в **Кипър** и **Дания** са пример за съчетаване на институти за служебно обезпечаване на принудително отнемане на имущества на извършителя, които могат да се ползват и за обезщетяване на обхванатите от обвинението и признати от съда вреди, претърпени от пострадалите, за сметка на наказателни институти за отнемане, дори при липса на подаден иск. Отделът за икономическо разследване при Главния прокурор на Кипър може да поиска налагането на мерки, обезпечавачи бъдещото отнемане на облагите от престъплението и изпълнението на имуществени наказания (аналогично на правомощията на прокурора в България). Ако с окончателната присъда бъдат установени вреди, причинени на идентифицирани пострадали от ТХ, така обезпечените имущества могат да се ползват за тяхното обезщетяване до размера на имущественото наказание и отнетата облага. Остатъкът се внася в хазната. Аналогичен механизъм в правомощията на наблюдаващия прокурор действа в **Дания**, където обезщетението към пострадалия се изплаща на основата на прокурорски акт от органите по приходите, след като отнетото с присъдата имущество бъде събрано. Този механизъм обаче не е бил ползван по случаи на ТХ.

⁴ За периода 2017-2020 г. обезщетение е присъдено на общо 139 пострадали, от които 3 мъже, в размери между 1500 и 104 000 евро, като при 40 от тях е допуснато предварително изпълнение (GRETA(1)2023).

Всеобща констатация за целия ЕС е **непопулярност на гражданските механизми за обезщетение от имуществото на дееца**, които се ползват от твърде малък брой пострадали или почти не се използват⁵. Анализът насочва към извод, че **нормативните възможности за оптимизация на тези механизми вероятно е изчерпан** - периодичните доклади на ГРЕТА отправят еднотипни препоръки към почти всички държави, които остават неизпълнени, а в отговорите на правителствата личи недоверие в необходимостта или смисъла от нормативни изменения.

Трябва да се признае, че никой от тези механизми не би могъл да отговори в цялост на особеностите на типичния случай, в който едно лице е претърпяло вреди от ТХ и експлоатация – изцяло гражданските правни средства пренебрегват признаците на деликта като престъпление и най-вече уязвимостта на пострадалия, която сериозно пречатства неговия ефективен и равен достъп до гражданското правосъдие, а тези от тях, които са приспособени за прилагане в наказателния процес, са ограничени от целите на наказателното преследване на извършителя.

2.2.2. За да се преодолеят слабостите на механизмите за обезщетение от извършителя, в държавите-членки на ЕС и повечето от държавите в Съвета на Европа с предвиден и **механизъм за парично обезщетение от държавата на пострадали от престъпления.**

По принцип той е субсидиарен, тъй като е обвързан от принципа за забрана на неоснователното обогатяване, изискващ избягване на двойно обезщетение на една и съща вреда. Поради това той най-често става достъпен когато и доколкото извършителят не може да обезщети вредите изцяло и липсват други източници на обезщетение (социални помощи, застраховки, осигурителни плащания и пр.).

Правното му основание в различните държави варира:

- деликтна отговорност на държавата за неизпълнено задължение да осигури на гражданите си и пребиваващите в юрисдикцията ѝ лица неприкосновеност от престъпления⁶;
- гаранционна отговорност на държавата до размера на задължението за обезвреда на виновния, когато е несъстоятелен (държавата плаща изцяло или частично неговото установено от съд задължение и има регресен иск срещу него за действително платеното);
- проява на хуманност към пострадалите (специфично основание за България).

Във всички случаи той е снабден с **регресен иск срещу извършителя** до размера на действително платеното. Това решение поддържа предимството на обезщетението от

⁵ В Австрия 12% от предполагаемите и идентифицираните жертви на ТХ за периода 2015-2019 г. са конституирани като граждански ищци в наказателния процес, общо 165 (GREТА, р. 22), Белгия и Италия не събират такава статистическа информация поради твърде малкия брой случаи.

⁶ Вж. напр. **Решение на Федералния Социален съд на Германия №2/1978 г.**, което гласи, че държавата има задължение да защитава гражданите си от насилие и престъпност и ако те са пострадали от такава, то тя им дължи обезщетение.

виновния и не позволява изместване на имуществената отговорност за гражданските последици от престъплението към държавата.

Във всички държави механизмът е **приложим към пострадали от ТХ**, но липсва държава, в която да функционира специализиран фонд, предназначен само за тях. В много държави категорията на пострадалите от това престъпление **търпи ограничения** според вида на експлоатацията, вида на причинените вредни последици и изисквания за насилствен характер на деянието. Допълнителни ограничения произтичат от изисквания за местоизвършване на престъплението, местонастъпване на вредата, връзка на пострадалия с държавата (гражданство, уседналост, пребиваване), процедурни условия, връзки с наказателното производство, поведение на пострадалия във връзка с престъплението и неговото разследване, доказателствена обезпеченост на претенцията, като не всички са изрично предвидени в закона, а фактически следват от привидно неограничителна уредба⁷.

Процедурите са **административни** и се развиват пред правителствени (министерство на правосъдието и управлявани от него агенции и фондове) или независими структури (съвети и комисии), които най-често са обвързани с изхода на наказателното производство, съответно на исковите производства. В тях най-често ищецът носи пълна доказателствена тежест и правна помощ не е предвидена.

Преобладава модел, при който обезщетението се изплаща от **държавния бюджет**. В ЕС липсва модел на фонд, специално насочен към обезщетяване единствено на пострадали от ТХ, както и фонд за обезщетяване на пострадали от престъпления, който да се попълва от отнето от държавата имущество, придобито от престъпна дейност. Такива идеи се обсъждат единствено в Испания и Италия, чиито модели за обезщетение като цяло са с изключително ниска ефективност. Както в тях обаче, така и във всички останали държави, държавното обезщетение се изплаща или пряко от хазната (Министерство на финансите), или от бюджета на Министерството на правосъдието или специално създадена държавна структура към него, или от нарочен независим гаранционен фонд.

Моделите подлежат на условно **класиране по своята либералност**⁸. Относително по-либерални са тези с по-широк обхват на случаите, а не с по-големи размери на допустимите обезщетения. Обхватът се свива толкова повече, колкото повече на брой или с по-голяма тежест са ограниченията и изискванията в съответния режим.

⁷ Прекомерните ограничения могат да доведат до извод за неизпълнение на задължения по Директива 2004/80/ЕС относно компенсацията на пострадали от престъпления, чийто чл. 12, ал. 2 изисква всяка държава-членка да разполага с режим за справедливо и подходящо държавно обезщетяване на пострадали от насилствени престъпления, извършени на нейна територия. Вж. СЕС, Дело С-601/14, **Европейската комисия срещу Италия, Решение от окт. 2016 г.**

⁸ Подробности за всяка държава вж.в Приложение: Режими за държавно обезщетение на пострадали от трафик на хора.

ДЪРЖАВНО ОБЕЗЩЕТИЯВАНЕ НА ПОСТРАДАЛИ ОТ ТРАФИК НА ХОРА

ТАБЛИЦА 2 ПОКАЗАТЕЛ	МИНИМАЛЕН ОБХВАТ	МАКСИМАЛЕН ОБХВАТ
Връзка на ищеца с обезщетяващата държава	собствени граждани (и граждани на ЕС)	собствени и чужди граждани, законно и незаконно пребиваващи чужденци
	незаконно пребиваващи чужденци	
Местоизвършване на деянието и местонастъпване на вредата	обезщетяващата държава	няма значение
Връзка на ищеца с престъплението	пряко и лично пострадал	всяко лице, понесло вреди от престъплението, вкл. членове на семейството на жив пряко пострадал и наследници на починал пряко пострадал
Други признаци на дееца Поведение на ищеца по повод престъплението Наказателно производство	съдимост	няма значение
	сигнализиране	няма значение
	съдействие на разследването	
	образувано	няма значение
	завършило	
Наличие на граждански иск срещу извършителя (самостоятелен или в наказателния процес)	подаден	няма значение
	уважен	
Платежоспособност на извършителя	доказано неплатежоспособен и осъден да плати	няма значение, достатъчно е да не е получено пълно обезщетение от него, независимо защо
	само сексуален	няма значение
само насилствен		
Вид на претърпениа ТХ	само преки физически или психични увреждания	няма значение
Вид на вредите, причинени с ТХ	само имуществени вреди от пряко понесени телесни / психични увреждания	Всякакви имуществени и неимуществени вреди в причинна връзка с престъплението
Размер на обезщетението	до предвиден максимален размер, който е нисък	пълен размер на реалната вреда
Срок за подаване на молбата	преклузивен	няма
	тече от извършване на престъплението независимо от наличието на наказателно производство	
	кратък (3 до 6 месеца)	
Съвместимост на обезщетението Други	изчерпани други източници	обезщетението не зависи от други плащания
	даването на обезщетение не е несправедливо	няма
	платена такса	

В сравнителен план най-консервативен е моделът в **Белгия**, въпреки че той поддържа най-високия таван на обезщетението (12 000 евро).

Изплащането на държавно обезщетение е субсидиарна процедура, която започва едва след изчерпване на другите средства за получаване на обезщетение от извършителя в хода на наказателно

ДЪРЖАВНО ОБЕЗЩЕТАВАНЕ НА ПОСТРАДАЛИ ОТ ТРАФИК НА ХОРА

или гражданско производство. Специфични за държавата допълнителни обезсърчаващи фактори са: прекомерната продължителност на тези производства в Белгия, налагащи пострадалият да чака дълго; неприложимостта на държавното обезщетение към ТХ, който не включва насилствен компонент, и не е извършен в Белгия, както и към ТХ с цел трудова експлоатация, покриването само на тежки преки физически или психични вреди, както и изискването за адвокатско представителство, съчетано с неприложимост на режимите за правна помощ. Отказите са обжалваеми, но във въззивното производство участието на адвокат е задължително, поради което само 1% от отказите се обжалват. Създадена в практиката пречка е прекомерната високост към доказването на вредата и причинната връзка с деянието при възлагане на пълната тежест на доказване върху пострадалия. Механизмът се ползва изолирано от отделни молители при висок дял на отказите (50%).

Най-либерален е режимът в **Нидерландия**, в която той не е защитен срещу злоупотреби.

Обезщетение се отпуска в размер на претендираните имуществени и неимуществени вреди, настъпили за ищеца от ТХ, извършен в Нидерландия, без ограничения или изисквания с оглед гражданство / уседналост, вид на вредата, действителен размер на разходите, наказателно преследване/ известност или платежоспособност на извършителя и др. За подаване на молбата липсва срок. Ищецът има право да участва в производството по разглеждане на молбата и само чрез процесуален представител, за чиито услуги има право на правна помощ, както и чрез НПО. Липсват специални изисквания за доказване на вредата⁹. Той има право на анонимност по отношение на извършителя. Размерът на обезщетението следва 6-степенна тарифа според тежестта на вредата, независимо от размера на разходите, и може да бъде изплащано еднократно (до 35 000 евро) или месечно. Единственото специфично ограничение в сравнение с останалите държави е данъчната облагаемост на обезщетението. Механизмът е широко използван при само 10 % дял на отказите.

ТАБЛИЦА 3 КРИТЕРИЙ	ОБХВАТ		ДЪРЖАВА
Условия	Ищецът е:	гражданин на обезщетяващата държава / ЕС	Гърция, Дания, Естония, Ирландия, Литва, Люксембург, Словения, Нидерландия, Унгария, Франция, Хърватия, Швеция
		уседнал в обезщетяващата държава	Финландия
		законно пребиваващ чужденец	Гърция, Дания, Естония, Ирландия, Литва, Люксембург, Нидерландия, Унгария, Финландия, Франция, Хърватия, Швеция
		незаконно пребиваващ чужденец	Австрия, Гърция, Дания, Естония, Ирландия, Люксембург, Нидерландия, Унгария, Франция
		наследник на починал пострадал	Естония, Ирландия, Словения, Хърватия
		член на семейството на пострадал	Литва
	Доколкото е могъл, ищецът е:	сигнализирай за престъплението	Гърция, Дания, Естония, Ирландия, Финландия, Хърватия
		съдействал за разкриване на престъплението и неговия автор	Германия, Ирландия
	ТХ е	без ограничения	Австрия, Германия, Естония, Италия, Кипър, Латвия, Литва, Нидерландия, Франция, Хърватия, Швеция
		само насилствен (извършен с употреба на сила или тежко заплашване)	Белгия, Гърция, Люксембург, Словения

⁹ Достатъчно е представяне на лични записки и дневници от експлоатационната фаза.

ДЪРЖАВНО ОБЕЗЩЕТАВАНЕ НА ПОСТРАДАЛИ ОТ ТРАФИК НА ХОРА

ТАБЛИЦА 3 КРИТЕРИЙ	ОБХВАТ		ДЪРЖАВА	
Пречки	причинил лични преки увреждания/ страдания		Дания, Унгария, Финландия	
	само с цел сексуална експлоатация		Испания	
	Наказателният процес е	Образуван	Австрия, Литва, Швеция	
		Завършил	Австрия, Белгия, Гърция, Литва, Словения, Финландия	
	Извършителят е осъден да плати обезщетение, но е неплатежоспособен		Гърция, Кипър, Словения, Финландия	
	Срокът за подаване на молбата	е преклузивен (пропускането му погасява правото независимо от причината)		Белгия, Дания, Гърция, Словения, Хърватия
		е инструктивен (може да бъде удължен по изключение)		Естония, Ирландия
		тече от	извършване на престъплението края на наказателния процес	Гърция, Дания, Естония, Ирландия, Испания, Хърватия Белгия, Дания, Италия, Словения
	Платена такса		Гърция	
	Вредата да е настъпила в обезщетяващата държава		Ирландия, Словения, Унгария, Франция	
	ТХ не е насилствен		Белгия, Гърция, Люксембург, Словения	
	ТХ е с цел трудова експлоатация		Белгия	
	Деецът е допринесъл за възникването на вредата		Германия, Естония, Словения, Унгария	
	Деецът виновно е препятствал / необосновано е отказал да съдейства за разкриване на престъплението / извършителя или установяването на вредите		Австрия, Естония, Унгария	
	Деецът е осъждан		Естония	
	Обезщетение в случая би било несправедливо / необосновано		Естония	
	Вид вреда	Имуществени вреди	Загуба на доходи	Австрия, Гърция, Дания, Естония, Ирландия, Италия, Словения, Франция, Хърватия, Швеция
			Загуба на работоспособност	Естония, Унгария, Франция
Разноски за лечение		вкл. рехабилитация, ортопедична и др. дългосрочна грижа и помощни средства	Само преки разходи за тежки / постоянни телесни повреди	Австрия, Германия, Гърция, Дания, Италия, Словения, Франция, Хърватия, Швеция
			Психотерапия	Белгия, Ирландия, Испания, Латвия, Литва, Люксембург
			Разноски за погребение	Гърция, Швеция
Разноски за правна помощ и съдебни разноски		Разноски за погребение		Германия, Гърция, Естония, Ирландия, Испания, Италия, Литва, Словения, Хърватия
Преки имуществени загуби		Германия, Италия, Латвия, Словения, Франция		
Вреди върху лични вещи		Естония, Италия, Словения, Франция, Швеция		

ДЪРЖАВНО ОБЕЗЩЕТАВАНЕ НА ПОСТРАДАЛИ ОТ ТРАФИК НА ХОРА

ТАБЛИЦА 3 КРИТЕРИЙ	ОБХВАТ	ДЪРЖАВА
Максима- лен размер на обезщете- нието (в евро)	Разходи за преместване в сигурна среда	Гърция
	Всякакви имуществени вреди, вкл. пропуснати ползи	Кипър, Литва, Нидерландия, Унгария, Финландия
	Неимуществени вреди	Австрия, Дания, Италия, Кипър, Латвия, Литва, Люксембург, Словения, Нидерландия, Франция
	Няма ограничения (според тежестта на вредата)	Австрия, Нидерландия, Ирландия, Кипър, Словения (за разходи за лечение, погребение, повреда на медицински средства), Унгария, Франция, Хърватия (здравни разноски), Швеция
	125 000	Белгия
	35 000 (еднократно)	Нидерландия
	10 000 / 20 000 (загуба на доходи)	Словения
	9 590	Естония
	4600	Хърватия
	1935 (90% от сбора на 5 мин.раб.запл. към времеизвършване на престъплението)	Латвия ¹⁰
	1 500	Италия
	Според тарифа	Дания, Испания, Нидерландия, Хърватия
	Съвмести- мостс други плащания	Размера на уважения граждански иск / установената с присъдата вреда
ДА: Не изключва други обезщетения		Австрия, Германия, Франция
ИЗКЛЮЧВА само обезщетение от дееца		Италия, Латвия, Нидерландия, Унгария
Получените други обезщетения се приспадат		Гърция, Кипър, Люксембург, Словения, Финландия, Швеция
НЕ: Всички други средства за обезщетяване на вредата са изчерпани		Белгия, Дания

Подобряването на достъпа до обезщетение от имуществото на дееца чрез въвеждане на задължения на компетентните органи на първа линия да информират възможно най-рано пострадалите, правомощия на прокурора, съда или административни органи служебно да обезпечават бъдещи иски или да установяват надзор над стопанската дейност на бъдещия ответник, активно легитимиране на неправителствени организации да водят тези иски от името на пострадалия, допускане на безплатна правна помощ в исковите производства и в изпълнителните процедури и др. под. не водят до съществени подобрения.

В заключение трябва да се изтъкне, че принципно еднакви модели разкриват различна ефективност в различните държави. Това ясно показва, че тази ефективност не се управлява със законодателни мерки и заимстването на нормативни решения от чужди модели не гарантира повишаването ѝ в заимстващата юрисдикция. Факторите на ефективността едновременно засягат всички компоненти на системата за обезщетение, а не

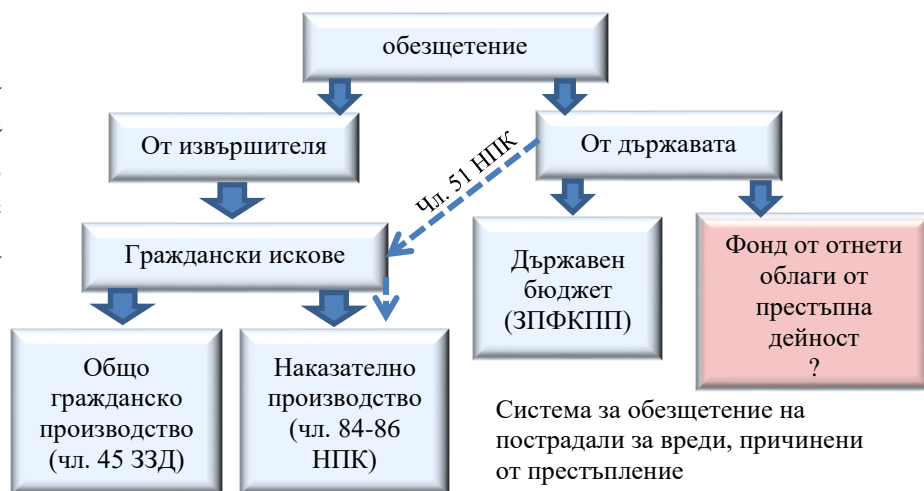
¹⁰ Към 2023 г. минималната работна заплата в Латвия е 430 евро.

само сегментът на държавното обезщетение, и изискват преди всичко изменения в практиките по прилагане на нормативната рамка.

3. ДЕЙСТВАЩА СИСТЕМА ЗА ОБЕЗЩЕТЯВАНЕ НА ПОСТРАДАЛИ ОТ ТРАФИК НА ХОРА В БЪЛГАРИЯ

1. Достойнства и слабости

Действащата система за парично обезщетение на пострадали от ТХ за вредите, причинени им с престъплението, следва основния действащ в Европа модел (описан в предходната глава). Той е изграден от общите граждански иски, деликтния иск в

наказателния процес, заместителния иск на прокурора от името на уязвим пострадал и механизъм за държавно обезщетение по ЗПФКПП, с който са транспонирани Директива на Съвета 2004/80/ЕС и Директива 2012/29/ЕС и по които се изплащат парични компенсации до 10 000 лева за сметка на държавния бюджет с последващ регрсен иск срещу извършителя.

ТАБЛИЦА 4: Компоненти на системата за обезщетение	ОБЕЗЩЕТЕНИЕ ОТ ИЗВЪРШИТЕЛЯ			ОБЕЗЩЕТЕНИЕ ОТ ДЪРЖАВАТА
	Общ граждански ред	Граждански иск в наказателния процес	Заместителен иск на прокурора	
Правно основание	Чл. 45 и сл. ЗЗД	Чл. 84 и сл. НПК	Чл. 51 НПК	ЗПФКПП
Правоимащ	Лице, пострадало от неправомерно увреждане. Наследници	Лице, понесло вреди от престъплението и конституирано като граждански ищещ Наследници	Прокурора, от името на уязвим пострадал, който не може да предяви иска сам	- пострадали от ТХ у нас; български граждани, пострадали от ТХ в чужбина; членове на техните семейства; вкл. наследници, - които отговарят на специалните изисквания на закона

ДЪРЖАВНО ОБЕЗЩЕТЯВАНЕ НА ПОСТРАДАЛИ ОТ ТРАФИК НА ХОРА

ТАБЛИЦА 4: Компоненти на системата за обезщетение	ОБЕЗЩЕТЕНИЕ ОТ ИЗВЪРШИТЕЛЯ			ОБЕЗЩЕТЕНИЕ ОТ ДЪРЖАВАТА
	Общ граждански ред	Граждански иск в наказателния процес	Заместителен иск на прокурора	
Правно средство	иск	иск	иск	молба
Правна помощ	да	да	не	да
Процедура	Граждански процес	Наказателно производство срещу извършителя		Специална административна процедура
Вид вреди	Имуществени и неимуществени, неограничено	Имуществени и неимуществени, в рамките на обвинението		Имуществени
Размер	До размера на доказаните имуществени вреди/ По справедливост за неимуществените	До размера имуществените / по справедливост за неимуществените вреди в рамките на обвинението		До размера, но не повече от 10 000 лева
Съвместимост с други правни средства	Независим способ	Частична (не може да се предяви в съдебното производство, ако е предявен по ГПК - чл. 84, ал. 2 НПК)		Субсидиарен способ - пострадалият не е получил обезщетение на същите вреди по друг начин
Право на обезпечение	да	да	да	Не (възможно при регресния иск на държавата)

Общото заключение от анализите на съдебната практика и дейността на НСПФКПП, споделяно и в докладите на GRETA, както и при проведените интервюта с български съдии и прокурори, е че **достъпът на пострадалите до парично обезщетение като цяло е неефективен и несистемен, въпреки нормативно изградените разнообразни режими за получаването му.**

Режимите за обезщетение от имуществото на извършителя позволяват пълна обезвреда, но пълнолетните пострадали от ТХ рядко ги използват¹¹. Те рядко се конституират като граждански ищци в наказателното производство срещу дееца, още по-рядко водят искове пред гражданския съд, въпреки създадените условия за правна помощ и доброволното съдействие на специализирани адвокати от гражданския сектор. Основната институционална причина за това е въздържаност на съдилищата да приемат исковите в наказателния процес за ТХ поради опасения, че ще усложнят производството, особено когато делото е с фактическа или правна сложност, вкл. множество пострадали.

Обезсърчителните фактори са продължителността на общото гражданско и наказателно производство, високостта към доказването на претенцията, риска от финансови загуби при отхвърлянето ѝ и трудностите по последващото събиране на вземането от длъжника, който обичайно не разполага с достатъчно лично имущество.

¹¹ Пострадалите деца се представляват от служебен повереник, който подава иск от тяхно име. Тази практика е системна и е причината прокурорът да не подава иск по чл. 51 НПК от името на детето.

ДЪРЖАВНО ОБЕЗЩЕТЯВАНЕ НА ПОСТРАДАЛИ ОТ ТРАФИК НА ХОРА

Въпреки това само по 21 наказателни производства за периода 2009-2021 г. са отнети облаги от ТХ в размер на близо 8 500 000 лева.

ТАБЛИЦА 5:

РЕЖИМ НА ОБЕЗЩЕТИЕ ПО ЗПФКПП

Правоимащ (ищец)	Условия за получаване	Съвместимост Източник и размер		Вид вреди	Компетентен орган, акт, процедура
Български граждани, пострадали от ТХ, независимо от местоизвършването му и местонастъпването на вредата	<p>1. Влизане в сила на:</p> <ul style="list-style-type: none"> - осъдителната присъда срещу извършителя или споразумението, с което делото е решено в досъдебното производство; - прокурорския или съдебния акт, с който наказателното производство е прекратено, освен когато основанията за това е, че деянието не е извършено или не съставлява престъпление; - прокурорския или съдебния акт, с който наказателното производство е спряно поради неразкриване на извършителя на престъплението. <p>2. Спазен едногодишен срок от влизането в сила на съответния акт;</p> <p>3. През последните 5 години преди подаване на молбата за финансова компенсация пострадалият не е бил осъден за: тероризъм; умишлено убийство / опит за убийство; умишлена тежка телесна повреда; блудство; изнасилване; трафик на хора; престъпления, извършени по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група; или друго тежко умишлено престъпление, от което като съставомерни последици са настъпили смърт или тежка телесна повреда.</p> <p>4. Пострадалият е уведомил компетентните органи за извършване на престъплението или са налице уважителни причини да не го е направил.</p>	Субсидиарен способ - пострадалият не е получил обезщетение на същата вреда по друг начин		Имуществени вреди, които са пряка последица от престъплението и се изразяват в:	НСПКПП, с решение, което не подлежи на обжалване, в месечен срок от сезирането
Чужденци, пострадали от ТХ в България, независимо от статута им		Държавен бюджет (МП)	Еднократно, до 10 000 лева	1. разходи за лечение, които не се поемат от НЗОК;	специална административна процедура
Членове на семейството пострадали		Държавата предявява регресен иск срещу извършителя за размера на платеното. Събраните средства постъпват в бюджета на МП.	Когато пострадалият е допринесъл за настъпването на вредата, размерът на обезщетението се намалява съответно.	2. пропуснати доходи;	
Наследници на починали пострадали	<p>3. разходи по плащане на съдебни и деловодни разноски;</p> <p>4. пропуснати средства за издръжка;</p> <p>5. разходи за погребение;</p> <p>6. други.</p> <p><i>* По принцип законът изисква и установяване на специфични нужди от защита по смисъла на пар. 1, т. 4 НПК. При пострадали от ТХ той е автоматичен по силата на закона (чл. 7а(2) ЗПФКПП), поради което не подлежи на изрично доказване.</i></p> <p>НПК: „Специфични нужди от защита“ са налице, когато е необходимо прилагане на допълнителни средства за защита от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение, емоционално или психическо страдание, включително за запазване на достойнството на пострадалиите по време на разпит.</p>			* Фондът не покрива нематериални вреди от престъплението.	* Правото на обезщетение по този ред се преклудира в 1-годишен срок от края на наказателното производство

Въпреки въведените задължения на разследващите и полицейските органи на първа линия да уведомяват пострадалите за правата им на подпомагане и финансова компенсация по чл. 6 ЗПФКПП, от влизане в сила на този закон обезщетение е изплатено само на един пострадал, в размер на 7 400 лева (2018 г., пълнолетна жертва на ТХ с цел сексуална експлоатация). От протоколите от заседанията на Националният съвет на фонда (НСПФКПП) и докладите на правителството може да се направи категоричен извод, че процедурите по закона не се ползват от пострадалите, а НСПФКПП не развива инициативи за популяризирането му и улесняване на достъпа до него. Липсва публично достъпна аналитична, статистическа и финансова информация за предоставения и разходван бюджет, броя постъпващи, разгледани и уважени молби на година, профил на молителите, практики, политики и стандарти на НСПФКПП и пр., което оставя впечатление за пасивност и неефективност на органа.

Конкретно по отношение на процедурата за получаване на държавна компенсация по ЗПФКПП се сочат и ограничителните условия, на които пострадалите трябва да отговарят.

ТАБЛИЦА 2: SWAT АНАЛИЗ НА ДЕЙСТВАЩАТА СИСТЕМА ЗА ОБЕЗЩЕТЕНИЕ

Достойнства	Слабости	Потенциали	Рискове
<ul style="list-style-type: none"> Възможност за пълна обезвреда Достъпна правна помощ Изградени режими за наременно информиране на пострадалите за възможностите за обезщетение <ul style="list-style-type: none"> Осигурено служебно начало при установяване на имуществото на извършителя и обезпечаване на принудително отнемане по ЗПКОНПИ и чл. 72 НПК¹² Иск на прокурора по чл. 51 НПК Доказателствено обезпечаване на исковите от прокурора (служебно доказване на вредите и причинната връзка като част от предмета на доказване) 	<ul style="list-style-type: none"> Слаба информираност на пострадалите Институционална съпротива пред гражданския иск в наказателния процес Слабо участие на пострадалите в наказателния процес Неефективна практика по обезпечаване на гражданските искове Ограничения пред използването на иска по чл. 51 НПК в полза на пълнолетни пострадали Липса на предварително изпълнение на обезщетението преди края на наказателния процес. 	<ul style="list-style-type: none"> Активно участие на пострадалите в наказателния процес Активно използване на правна помощ Осигуряване на ефективен достъп до обезщетение от имуществото на платежоспособен ответник с опция за допълваща компенсация от държавата Служебно съдействие на държавата чрез: поощряване на 	<ul style="list-style-type: none"> Неефективен достъп до обезщетение, особено при неплатежоспособен ответник Девалвиране на системата за обезщетение (<i>колкото по-рядко се ползва, толкова по-често не се ползва</i>) Социална и правосъдна нечувствителност към понесените от

¹² Чл. 14.1-15 Указания на Главния прокурор за създаване на организация за постигане на своевременност и ефективност при провеждането на проверките и наказателните производства, свързани с трафик на хора, утвърдени със Заповед № 2/2022: При разследването своевременно се изяснява имущественото състояние на деца и свързаните с него лица (деца, родители, партньор при брак или фактическо съжителство). Прокурорът предприема действия по обезпечаване както на глобата и конфискацията, така и на отнемането на вещи (в т.ч. и на придобити от престъплението облаги, когато такива се установят) в полза на държавата (чл. 72 НПК). При разследването се събират доказателства и относно евентуалната съпричасност (използване) на юридическо лице към извършеното деяние, включително дали същото се е обогатило от неговото извършване. При констатирано обогатяване се предприемат мерки за установяване на имущественото състояние на лицето.

ТАБЛИЦА 2: SWAT АНАЛИЗ НА ДЕЙСТВАЩАТА СИСТЕМА ЗА ОБЕЗЩЕТИЕ

Достойнства	Слабости	Потенциали	Рискове
<ul style="list-style-type: none"> Доказателствената тежест за съставомерната вреда се носи от прокурора в рамките на обвинителната теза Имуществената тежест е изнесена върху извършителя (исковите механизми са с предимство, а държавата има регресен иск срещу деца) 	<ul style="list-style-type: none"> Недостатъчен обхват на институтите на служебното начало Пълна доказателствена тежест по отношение на несъставомерни вреди от престъплението, които не са обхванати от предмета на обвинението 	<p>конституирането като граждански ищец, водене на иска по чл. 51 НПК, обезпечаване на исковите и пр.</p>	<p>пострадалите вреди</p>

**SWAT АНАЛИЗ НА МЕХАНИЗМА ЗА ОБЕЗЩЕТИЕ ОТ ДЪРЖАВАТА
(допълнение към горните изводи)**

<ul style="list-style-type: none"> Минимизирани рискове от двойно обезщетение (държавата компенсира необезщетени по друг начин вреди, като изчаква наказателният процес да завърши) Самостоятелно основание за държавното обезщетение - задължение за хуманно отношение към пострадалите Институционалният механизъм осигурява достатъчен капацитет, вкл. експертен, за ефективна политика по обезщетение на пострадалите. 	<ul style="list-style-type: none"> Неефективно управление на фонда, слаба инициативност на НСПФКПП и консервативни подходи към доказването на основанието за обезщетение и размера на вредата. Ограничение на обезщетението до имуществени вреди Относително нисък таван на обезщетението¹³. 	<ul style="list-style-type: none"> Изградени институционални и експертни основи за активна политика по осигуряване на ефективен достъп до държавно обезщетение 	<ul style="list-style-type: none"> Негодност на системата да обезщети справедливо пострадалите при неплатежоспособен или неизвестен извършител
---	--	---	---

В допълнение към изложеното следва да се отбележат специфики на ТХ по принцип и на наказателноправния му режим конкретно в България, които се отразяват типично на компоненти на системата за обезщетение конкретно по отношение на пострадали от това престъпление:

- Първо, сред подценявани значими пречки за по-инициативното ползване на механизмите за компенсация са слабата информираност и ниска правна култура и социална компетентност на пострадалите от ТХ, чийто произход в криминогенната факторна основа на престъплението и последвалата експлоатация ги правят трудни за преодоляване с конвенционалните за държавните институции средства. Тези пострадали развиват специфична социална пасивност, безпомощност и инертност поради неумение за разпознаване и отстояване на собствени позиции и отсъствие или неустойчивост на ресурси за последователно поведение в защита на собствени интереси. Адаптираността към

¹³ Особено предвид размера на уважаваните от съда искове, които през последните години все по-често се уважават в пълен размер и достигат 50-60 000 лева.

експлоатацията е самостоятелен специфичен фактор, силно въздържащ инициативата за получаване на обезщетение. На индивидуално ниво от значение са и личните цели на пострадалите в производствата срещу извършителя – в практиката на наказателната система е споделено впечатлението, че при равни други условия пострадалите от травмиращ насилствен ТХ като цяло са по-заинтересовани от наказването на извършителя при подчертано по-слаб интерес към финансово обезщетение в сравнение с други категории трафикирани и експлоатирани лица¹⁴.

- Второ, причинените от ТХ вреди са качествено и структурно различни от тези, причинени с конвенционални престъпления, дори когато е налице сходство (например, с насилствени сексуални престъпления или телесни повреди).

- същинските вреди от ТХ са относително еднообразни, тъй като възникват в хода на набирането, транспортирането, приемането и/или укриването на пострадалия. Експлоатацията от своя страна поражда твърде разнообразни вреди според вида си и голяма част от тях възникват от договорни нарушения, а не деликти в собствен смисъл. За възстановяването на тези вреди по принцип са установени редица специални режими, като например трудови искове и искове от неоснователно обогатяване, които често дават по-големи възможности за защита. Когато вместо тях се търси обезвреда на деликтно основание, произтичащо от фактите на престъплението, причинните връзки с конкретно претърпяно увреждане обикновено стесняват обхвата му и усилват доказателствената тежест.

- по-значимите вреди обикновено са възникнали в хода на експлоатацията, а не на самия ТХ, поради което може да не са обхванати от обвинението и причинната връзка с ТХ да е трудна за доказване или по-скоро да изисква специфичен стандарт на доказване.

- все в същата връзка, редица лица са пострадали от експлоатация, без да са били преди това трафикирани. Те нямат качеството „пострадали от ТХ“, въпреки че са претърпели същите по вид вреди, тъй като те се натрупват главно с експлоатационната фаза. В допълнение, същата не е ефективно криминализирана у нас. Нагласата на практиката да използва режимите за ТХ, за да компенсира нормативните празноти, създава допълнителни затруднения при доказването на основанията за обезщетение.

- Вредите, претърпени от ТХ и евентуално последвалата го експлоатация, винаги имат и значим неимуществен компонент, произтичащ от нарушението на лични права. Той напълно отсъства от системата за държавно обезщетение.

- У нас е криминализиран ТХ на пълнолетно лице с негово съгласие. Във всички останали държави-членки на ЕС и СЕ това явление не е престъпление, въвличените в него лица нямат качеството „пострадал от ТХ“ и съответно нямат права на обезщетение като

¹⁴ Резултати от проведени в хода на изследването интервюта с прокурори и адвокати.

такива. У нас тези лица имат качеството пострадали от ТХ и формират съществен дял от общата категория на идентифицираните пострадали.

2.1. Препоръки за подобрене на действащия в България модел

Анализът не откроява потребност от мащабна реформа на законодателството и въвеждане на нови самостоятелни механизми за обезщетение на пострадали от престъпления или конкретно от ТХ, а за целенасочено въздействие върху факторите, снижаващи ефективния достъп на пострадалите до действащата система за обезщетение. С оглед подобряване на ефективността могат да се отправят следните препоръки:

1. Засилване на служебното начало:

- Разширяване на обхвата на иска на прокурора по чл. 51 НПК и превръщането му в редовен институт. За целта се препоръчва отпадане на законовото изискване той да бъде прилаган в изключителни случаи и преформулиране на основанията за прилагането му, така че да може да бъде ползван в интерес на всеки уязвим пострадал, а не само по отношение на ненавършили пълнолетие или зависими пострадали, които поради тези причини са затруднени да бранят правата си в процеса лично;

- Разширяване на правомощията на прокурора във връзка с обезпечаването на имуществените наказания и отнемането на облагите от престъпна дейност и по отношение на евентуалните граждански иски за обезщетение на обхванатите от обвинението вреди. Препоръката предполага изменение и допълнение на разпоредби на НПК (чл. 72, чл. 73), разширяващи правомощието на прокурора служебно да иска от съда обезпечаване на гражданските иски не само при условията на чл. 51 НПК;

- Активизиране на дейността на НСПФКПП в рамките на установените му правомощия, състав и ресурси за повишаване на информираността за дейността му, достъпността на отпусканите от него обезщетение и оптимизиране на процедурата;

- Активизиране на съответно компетентните институции и обществени структури за изграждане на системна стандартна практика по надлежно и ефективно информиране на пострадалите и съдействие по упражняване на правата им на обезщетение. Препоръката предполага съдействието на Националното бюро за правна помощ (относно обученията на служебните повереници), Прокуратурата на Република България (вкл. със средствата на методическите указания на Главния прокурор), МВР, НКБТХ, НИП, неправителствени организации, ангажирани в работа с пострадали и др.

2. Предвиждане на възможност финансова компенсация по ЗПФКПП да може да бъде отпускана и за неимуществени вреди, както и увеличаване на максималния размер на еднократната помощ. Препоръката може да изисква съчетаване с методически указания и обучителна помощ относно стандартите на доказване и оценка на неимуществените вреди, вкл. връзки с доказателствения материал от наказателното производство.

3. Изменение в чл. 168, ал. 5 ЗПКОНПИ, според актуалната редакция на който „най-малко 30 на сто от стойността на отнетото в полза на държавата имущество се използва за

ДЪРЖАВНО ОБЕЗЩЕТЯВАНЕ НА ПОСТРАДАЛИ ОТ ТРАФИК НА ХОРА

социални цели, като условията и редът се определят с акт на Министерския съвет“, което да създава основание част от отнетото имущество да бъде насочвано към фонда за обезщетяване на пострадалите.